

Székely Múzeum, Bonyhád, Tolna megye, 1947-1950 (Adalékok a Székely Nemzeti Múzeum második világháború utáni történetéhez

(Kivonat)

A bonyhádi Székely Múzeum az 1945-ben a Völgységbe telepített, hányatott sorsú bukovinai székely töredék múzeumának jött létre. A kézdivásárhelyi születésű BODOR György, aki a telepítésben is rendkívüli szerepet játszott, átfogó tervvel rendelkezik: gazdasági szövetséget, iskolát, művelődési egyesületet is alapít a völgyégi székelyeknek. Múzeumigazgatónak HERPEI Jánost kéri fel, 1947-ben. HERPEI ekkor még Keszthelyen tartózkodik, politikai okokból nem tér vissza Erdélybe - ő hajtotta végre, mint a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum akkori múzeumőre, felsőbb utasításnak engedve, a múzeum legértékesebb anyagának balsikerű, úgy tűnik, az anyag teljes pusztulásával végződő evakuálását a háború végén. HERPEI, bár ugyanakkor a szekszárdi, a balassagyarmati, a székesfehérvári múzeum igazgatását is felajánlják neki, a Székely Múzeumbeli tisztet vállalja el, ezt a székely ügy iránti elkötelezettségével indokolja. Vele tart Sepsiszentgyörgy óta hűséges társa, BARABÁS Jenő altiszt is. Felmerül annak a gondolata, hogy az új múzeumot a Székely Nemzeti Múzeum evakuált anyagának roncsaira alapozzák, de HERPEI ezt nem tartja

reálisnak: jelentéktelen mennyiség, és a helyét ennek is Sepsiszentgyörgyön látja. A néprajzos ORTUTAY Gyula, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter (1947-50) a belső migráció kutatását állítaná a múzeum tevékenységének központjába, de a közben, 1949-ben államosított intézményt 1950-ben maga kénytelen beszüntetni, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja elnökeként, román állami nyomásra. A román kormány a név ellen tiltakozik, álláspontja szerint Románián kívül nem élnek székelyek. A bonyhádi muzeális anyagot a szekszárdi múzeumba, a könyveket Tolna vármegye levéltárába szállítják. Szerző, aki 1941-1944-ben maga is a Székely Nemzeti Múzeumban dolgozik, de frontszolgálatos már anyagának evakuálása idején, és később két alkalommal, 1945-ben és 1947-ben is a közvetítő szerepét játssza az elszámoló HERPEI és az új sepsiszentgyörgyi múzeumőr, a költőként és egyetemi tanárként ismertebb SZABÉDI László között, HERPEI János emlékének ajánlja ezt a dolgot.

Mint az ma már köztudomású, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum ládába csomagolt válogatott anyaga 1944. szeptember 2-án indult el hosszú vándorútjára, melynek végállomása a keszthelyi Balatoni Múzeum. Innen a kiürítési parancsok értelmében többször is útnak indították, majd hosszabb ideig a zalaegerszegi pályaudvaron vesztegelt, ahonnan légítámadáskor a nyílt pályára vontatták ki a Székely Nemzeti Múzeum anyagát tartalmazó vagonat a Balatoni Múzeum vagonjaival együtt. 1945. március 28-ról 29-re virradó éjszaka erre nem volt idő, és az eseményeket a hivatalos jegyzőkönyv így rögzítette: „...a Székely Nemzeti Múzeum két vagonja, mely lőszert szállító szerelvény tőszomszédságában állott, az egyik lőszeres kocsiért találat következtében a zalaegerszegi pályaudvaron porrá égett”. A vagonokból csak vasrészek maradtak meg, azok is deformálódott állapotban. A szétre-

pült tárgyak maradványait, főleg a fémek egy részét, még aznap széthordták az arra járók, bár HEREPEI és a Zalaegerszegre menekült sepsiszentgyörgyiek mindent elkövettek a maradékok megmentése érdekében. Összesen csak 44 db apróbb tárgy töredéket és 95 érmét sikerült megtalálni. Ezeket a Balatoni Múzeum tulajdonától szétválogatták, majd a Közgýjtmenyek Országos Felügyelősége visszajuttatta a Székely Nemzeti Múzeumnak Sepsiszentgyörgyre.

Abban az életrajzban, melyet HEREPEI Jánosról¹ közreadtam, már említést tettem a rövid életű bonyhádi Székely Múzeumról. Azt gondoltam, hogy az utókor számára a rendelkezésemre álló írott források, visszaemlékezések segítségével egy kicsit részletesebben is bemutatom ennek az intézménynek alig három éves történetét.

A bukovinai székelyek ősei 1763-65-ben a székelyföldi határőrség erőszakos szervezése, a Madéfalvi veszedelem székelygyilkossága után menekültek Moldvába. 1775 után, amikor Bukovina Ausztria részévé vált, oda átszivárogva megalapították Fogadjisten, Istensegítség, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva községeket. Ezek lakossága a múlt század második felére annyira elszaporodott, hogy Magyarországra való településükre gondoltak. 1883-ban az Al-Duna mellé telepedett közülük közel 4000, de Déva, Vajdahunyad környékén is létrehoztak telepeket és máshol is Erdélyben. 1905-1914 között Kanadában egész falvakat alapítottak, 1924-ben még Brazíliában is létrejött egy bukovinai székely telep (Boldogasszonyfalva). 1941-ben a magyar kormány néhány család kivételével Bácskában, a két világháború között létesített, de a háború következtében elhagyott szerb telepesfalvakban biztosított helyet számukra. Ez azonban csak 1944-ig tartott, amikor a partizánok elől el kellett menekülniük. Ezután eljutottak Fejér, Vas, Zala, Veszprém megye falvaiba, de az országhatárt sohasem lépték át nyugat felé.

1945 tavaszán dr. BODOR György ügyvéd vetette fel annak lehetőségét, hogy a bukovinai székelyeket Tolna megyében, Bonyhád központtal, a Völgységi járásban kellene letelepíteni.

Ehhez a Nemzeti Parasztpártot, az Országos Földhivatalt és annak akkori elnökét, KERÉK Mihályt megnyerte. Végül az ügyet az akkori belügyminiszter ERDEI Ferenc is jóváhagyta. Az eredetileg többségükben sváb falvak csaknem kiürültek, mert a lakosok vagy elmenekültek, vagy kitelepítették őket. BODOR kormánybiztosi megbízást kapott, és NÉMETH Kálmán segítségével az egymással állandó összeköttetésben lévő bukovinai székelyek döntő többsége 1945 májusában már Bonyhádön és környékén gyülekezett².

Pontos lélekszámukat nem ismerjük, csak a családokat tartották nyilván. „Így a Dunántúlon 3321 bukovinai székely, 702 erdélyi székely és 141 moldvai csángó család, összesen 4164 család nyert letelepítést Tolnában és Baranyában. Az Észak-Bácskában maradt 500 bukovinai családdal együtt 4664 az új telepes családok száma. Lélekszámukat sajnos pontosan nem ismerjük³.” A családok számát 4-5 főre téve az összes telepesek lélekszámát kb. 20000 főre tehetjük⁴. A bukovinai székelyek a házakon, kerteken, szőlőn kívül 34593, a moldvai csángók 1569 kh földet kaptak. A székelyeknek történetjuttatásról nincsenek adataim.

A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete Bonyhád 1947. elején kelt kimutatása szerint az alábbi székely telepeket tartották nyilván: Tolna megye. Völgységi járás: Bonyhád, Cikó, Mőcsény, Bonyhádvarasd, Tevel, Zomba, Kéty Majos, Aparhant, Mucsfa, Izmény, Kisvejke, Nagyvejke, Závod, Tapód, Nagymányok, Grábóc, Lengyel Kakasd. Simontornyai járás: Felsőnána, Kalaznó, Hőgyész, Diósberény, Duzs, Varság. Központi járás: Bácszék. Baranya megye: Hegyháti járás: Egyházaskozár, Szársz (itt csángók laktak). Pécsváradi járás: Hidas. Mohácsi járás: Palotabozsok, Véménd, Somberék, Himesháza, Hercegszabar. Bács-Bodrog megye: Bajai járás: Vaskút, Gara, Csátalja. Tehát 38 községben telepedtek le, de döntő többségük Tolna megyében élt és él napjainkig is.

A letelepülés elhúzódoó folyamatának már az elején megkezdődött a székely gazdaság megszervezése. Ennek fő kezdeményezője

ugyancsak BODOR György volt (1904-1976), aki Kézdivásárhelyen született, majd a budapesti egyetemen jogot végzett, később ügyvédi és bírói vizsgát tett, és Budapesten 1932-től ügyvédi irodát nyitott. A BARTHA Miklós Társaság tagja, egy ideig főtitkára éppen úgy, mint a BAJCSY-ZSILINSZKY Endre alapította és vezette Magyar Radikális Pártnak. 1940-es évek első felében vállalati jogász; foglalkozott történeti (KOSSUTH Lajos amerikai útjával), kisebbségi, néprajzi kérdésekkel is. 1945-ben egyik szervezője a Nemzeti Paraszt Pártnak, de az őszi választások után nyilvánosan bejelenté kilépését a következő indoklással:

„...Most a választásokon képviselőnek jelöltek Tolna-Baranyában. Azért ott, mert én telepítettem oda a bukovinai székelységet. A település harcaiban a 33 székely falu népével összefortunk, s ők kértek titeket erre a jelölésre, azt akarva, hogy legyen a parlamentben szószólója e település érdekeinek is. Megegyeztünk abban, hogy érdemben első helyen jelöltök, mert a pártnak ott egész biztos mandátuma csak egy van. Így határozott az intézőbizottság is. Én belevetettem magam székely falvainkban a pártért indított választási harcba. Mire előjöttem a választás előtt, meglepetve láttuk, hogy a politikai morál furcsa értelmezésével, a megegyezés ellenére érdemben a harmadik helyre jegyeztetek be...

Nos barátom, ebből azt látom, úgy érzitek, hogy az én politikám, az én magatartásom számára a Paraszt Pártban nincs hely. Ezért érzem kényszerűségnek kilépésemet.

Nehéz szívvel teszem ezt.

Közületek sokakhoz régi közös küzdelem emlékei fűznek. Együtt voltunk BAJCSY-ZSILINSZKY Endre lapjaiban a „Szabadság”-ban, majd a „Független Magyarország”-ban. Együtt küzdöttünk a BARTHA Miklós Társaságban, majd a német elnyomás megerősödésével megszükkült vagy titkos kis köreinkben a konzervatív rendszer hibái ellen és a népi demokráciáért. Távozásomkor két kérésem van.

Az egyik a tolna-baranyai székelységre vonatkozik. Ez a nép 180 éve nem vett részt a magyar politikában. Most tanul jární. Én ezt a né-

pet odavettem a Nemzeti Paraszt Pártba. Nyugodtan tettem ezt, hisz tény, hogy a párt melléjük állt, s nagy becsületet szolgáltatt e település ügyének... minden ügyében, minden bajában segítsétek ezután is, úgy mint eddig tettétek... igaz és magyar ügyet szolgáltok vele...

Másik kérésem az..., hogy nyíltan színt kell vallani... LépjeteK arra az útra, amelyen KOSSUTH Lajostól BAJCSY-ZSILINSZKY Endréig a demokráciának minden igazán magyar harcosa járt” (1945. XI. 15).

BODOR György a továbbiakban sem állt félre, hanem tovább intézte, mint elnök az általa létrehozott Völgységi Telepesek Központi Szervezetének (Bonyhád) ügyeit.

Már 1945. augusztusában elküldte a Miniszterelnökségre a „Bonyhád-vidéki Székely Kuratórium” létrehozásának tervét. Erre 1945. szeptember 13-án kapott választ egy olvashatatlán aláírású államtitkártól (?):

„Megkérlek, légy szíves tájékoztatni, vajon a bokuvinai székely telepesek tolna megyei telephelyeiken leendő megjavítása érdekében készített javaslataid eddig milyen eredménnyel jártak? A javaslatok közül eddig mi valósult meg? Ki, illetőleg melyik minisztérium gazdája ennek a kérdésnek, amely kezében tartja, szorgalmazza a javaslatok gyakorlati megvalósítását?”⁵

Most azonban nem annyira a gazdasági megszervezés, hanem a művelődésre, azon belül is a SZÉKELY MÚZEUM megalapítására fordítsuk figyelmünket.

A KIS ÚJSÁG 1945. augusztus 10. számában egy rövid hír jelent meg arról, hogy Bonyhádon egy SZÉKELY MÚZEUMot kívának létrehozni. Ebben az időben HERPEINEK felajánlották a szekszárdi, balassagyarmati vagy a székesfehérvári múzeum igazgatását. Amikor azonban a cikkekcskét elolvasta, levéllel kereste fel NÉMETH Kálmán plebánus urat, aki minden hányódásban vezette és védte a bukovinai székelyeket, mert Őt sejtette a kezdeményezés mögött. Mindjárt elkészített egy tervezetet is, hogy ha azal egyetért, mindjárt terjessze fel a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak. Jelezte, hogy nem vállalja el egyik múzeumot sem a fentebb felső-

roltak közül: „Szívesen elhagynám érte a jól megalapozott múzeumok kényelmes igazgatói székét, csakhogy ismét a székely nép szolgálatába állíthassam minden tudásomat és erőmet! Istenem, milyen jó lenne ismét erdélyi feladatokért dolgozni!”⁶

Úgy látszik, hogy a levél csak nagy késséssel jutott el NÉMETH Kálmánhoz, és azt átadhatta BODOR Györgynek, aki 1946. április 27-én kelt levelében megírta:

„NÉMETH Kálmán barátomtól tudom, hogy igazgató úr állítólag Keszthelyen van. Már ősz óta foglalkoztat egy gondolat, hogy a Dunántúl megteremtett kis Székelyföldön csináljunk egy székely múzeumot. Ebben össze kellene gyűjtsünk lehetőleg mindent, ami itt, Csonka-Magyarországon a székely dolgokból úgy levél-tári, mint egyéb anyagból összegyűjthető. Ha a szentgyörgyi múzeumnak valamije megmaradt volna és itt van, az lehetne az alap. Nagyon kérem írja meg nekem, helyesli-e ezt a tervet, lehetségesnek tartja-e, és véleménye szerint mit tehetnék ennek érdekében. Kérem, tudassa tehát velem terveit és nézeteit minél előbb.”⁷

A felvetett gondolattal kapcsolatban különböző oldalakról bizonyos óvatosság nyilatkozott meg. A tartózkodás okát dr. BALÁS Gábor véleménye fejezi ki, aki abban az időben „Budapest Székesfőváros tiszti főügyészhelyettese”-ként működött. HERPEI tudakozódó levelére többek között ezt válaszolta: „Véleményem szerint alapvető elv, hogy a Múzeumnak otthon kell lennie. A székelység pedig Székelyföldön van elsősorban, de mindenképpen csak Erdélyben... Pillanatnyilag várni kell az események alakulását, a végcél: vissza a Székelyföldre”. Ugyanilyen választ adott a Múzeumok Országos Főfelügyelősége Budapestről. Ekkor még nem írták alá a Párizsi békeszerződést (1947. II. 10).

Idéznem kell HERPEI véleményét BODOR Javaslatának egy pontjával kapcsolatban: „A Székely Nemzeti Múzeum kihozott értékeiből csupán csak egy kis kosárnyi maradt, ezt azonban, amikor itt lesz az ideje, haza fogom juttatni; erre azonban feletteseim rendelkezését várom.”⁸ A dolgok jobb megértése érdekében

egy kis kitérőt kell tennem, melynek során bizonyos kérdésekben saját szerepemet be kell mutatnom.

1940. decemberétől a Kolozsvári Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyar Nyelv-tudományi Tanszékén SZABÓ T. Attila mellett gyakornokként működtem. 1941. szeptember 4-én a Magyar Nemzeti Múzeum státusába múzeumi segédörként kinevezést kaptam a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumhoz, ahol a néprajzi gyűjtemény kezelését és gyarapítását kaptam feladatul. 1942. októberében Losoncra vonultam be, majd onnan kérésemre áthelyeztek Sepsiszentgyörgyre a 27. Székely Gyalogezredhez, melynek kötelékében 1944. áprilisától kezdve frontszolgálatot teljesítettem. Augusztus 11-én megsebesültem, majd Sátoraljaújhelyen, Debrecenben ápoltak. Így a Székely Nemzeti Múzeum kijelölt anyagának elrendelt elcsomagolásában, majd szállításában és bolyongásában nem vettem részt. Státusom értelmében a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumában 1944. októberében megkezdtem szolgálatomat, mivel Székelyföldre nem mehettem vissza. A Székely Nemzeti Múzeum ügyét, amennyire lehetett, nemcsak figyelemmel kísértem, hanem igyekeztem segíteni is.

1945. július 8-án BALOGH Edgár, a Magyar Népi Szövetség alelnöke és LÁSZLÓ Gyula múzeumi előadó Kolozsvárról levelet intézett HERPEI Jánoshoz, melyben többek között ezeket írták:

„Megdöbbenéssel értesültünk az Igazgató úr által SZABÓ T. Attila egyetemi tanár úrnak küldött jegyzőkönyvekből a Székely Nemzeti Múzeum válogatott anyagának pusztulásáról, s egyben elszomorodva olvastuk annak az emberfeletti küzdelemnek eredménytelenségét, amelyet az Igazgató úr folytatott a fasiszta közönnyel és cinizmussal szemben a gyűjtemény megmentéséért.

A MNSZ mint a romániai magyarság képviselője, elsőrendű feladatának tekinti, a három székely vármegyével együttesen, hogy a Székely Nemzeti Múzeumot korszerű gyűjteménnyé alakítsa, és ásató, valamint gyűjtő mun-

kával a hiányokat idővel pótolja. E munka megkezdésére kértük a Magyar Nemzeti Múzeum Elnökségétől dr. BALASSA Iván múzeumi őr ideiglenes jellegű kiküldetését Sepsiszentgyörgyre, s egyben felkértük őt, hogy készítsen részletes jegyzéket a Székely Nemzeti Múzeum már előzetesen Budapestre vitt értékeiről s pusztulásból megmaradt tárgyairól és a tárgyakat a szállítási nehézségek elmúltáig a MNM-ba helyezze letétbe a tulajdonjog fenntartásával.

Az igazgató úrhoz, aki annyi szeretettel és becsülettel fejlesztette a múzeumot, az a kérésünk, hogy legyen szíves BALASSA dr-t e munkájában tanácsaival és felvilágosításaival támogatni.

...a MNSz a SzNM újjáépítésének elindítására háromtagú direktóriumot javasolt, amelynek tagjai BÖZÖDI György, SÁNDOR Gábor és Fadgyas Anna, e bizottság bevonja a munkába MOZSOLICS Amália ősrégészt, BALASSA Iván néprajzi kutatót, mindkettőt mint a MNM kiküldöttjét és végül SZÉKELY Zoltánt, akire a római régiségek rendezése vár.”⁹

1945. kora őszén kalandos utazás után érkeztem meg Sepsiszentgyörgyre, ahol megbízásomnak mindenben igyekeztem eleget tenni. Ebben az időben lett SZABÉDI SZÉKELY László (1907-1959) a Székely Nemzeti Múzeum igazgatásával megbízott múzeumőr, akivel őszinte barátságot kötöttünk. Megrendeztem a „Székely kenyér története” c. kiállítást, melynek rajzait LÁSZLÓ Gyula készítette el. A munkámat FADGYAS Anna, SÁNDOR Gábor és mások nagymértékben segítették. 1947-ben még egy alkalommal ellátogattam a SzNM-ba, és igyekeztem annak munkáját segíteni. Itthon pedig mindent elkövettem, hogy a nagy égésből megmaradt, alig használható tárgyat felettes hatóságaink diplomáciai úton hazajuttassák.

Az a hálátlan feladat várt rám, hogy HERPEI és SZABÉDI között közvetítsek. Mindez csak az könnyítette meg, hogy megbízott bennem mind a kettő. Így végül is a kettőjük közötti ellentét feloldódott. 1947. március 27-én SZABÉDI a sok kemény szó között már ezt írja HERPEINEK:

„Ami a bonyhádi csángó-múzeum dolgát illeti, őszintén örvendek, hogy mégiscsak ízelődnek megfelelő munkakört kaptál. Ez azonban szorosan nem tartozik ránk... Azt azonban remélem, hogy a bonyhádi csángó-múzeum és a sepsiszentgyörgyi székely múzeum közt előbb-utóbb barátságos viszony fog kialakulni, hiszen gyűjtőkörök rokon.”¹⁰

A SZÉKELY MÚZEUM megvalósítása akkor indult meg, amikor 1947. február 6-án kelt levelével BODOR György megkereste HERPEI Jánost, és körvonalazta, hogy mi mindent tettek viszonylag rövid idő alatt a bukovinai székelyek művelődési szintjének emelése érdekében:

„Az ottani székely kulturális munka terén eddig a következők történtek.

1. Külön Székely Szabadvédelmi kerületünk van, kizsákvita a megyei keretből. Vezetője KOVÁCS Pál, helyettese SZAKÁCS Antal.

2. Egyik községünkben, Tevelen (KÖRÖSI CSOMA Sándor Székely Tanintézet néven) szakosított általános iskolát létesítettünk, ami gyermekek növekedésével együtt érettségig nő. A kultusz elismerte az iskola székely jellegét. Igazgatója FÖLDI István, 12 székely tanár és tanárnő van, köztük VASS Gyula és felesége is.

3. Harmadik lenne a Múzeum. Megemlítem, hogy lenn él Kakasdon TÖRÖK Pali, aki nagy szeretettel veti most rá magát a múzeum létesítésének munkájára.

4. Tervünk a „TELEKI Pál Tudományos Intézet” a múzeum mellett egy székely táj- és népkutató intézmény létesítése is. Ez csak terv, de a kultusz a gondolatot rokonszenvvel fogadta.

Csak tájékoztatásul jegyzem meg, hogy a bonyhádi szövetkezeti központunkat KONCZ István baróti ügyvéd vezeti. A környékre eddig mintegy 30 székely tanítót tudunk kinevezetni. Lassacskán szaporodik egyéb értelmiségünk is.

A Székely Szövetkezet nevében tehát felkérem Igazgató Urat, hogy a megbízást vállalja el.

Ha előzőleg szét akar ott nézni, kérem értesítését. Bárhogy határoz, elvárjuk szíves választát. Budapest, 1947. február 6. Őszinte híve

BODOR György a Völgységi Telepek Központi Szövetkezetének Elnöke.”¹¹

Ebből a levélből jól kitetszik BODOR elgondolása. Eszerint megalakította azt a gazdasági szövetkezetet, mely az anyagi élet alapját képezte. Ezután következett az iskola, melyhez azért próbált minél több székely pedagógust megnyerni, hogy a szülőföldhöz való tartozást elősegítse. Az iskolán kívüli művelődést is rendkívül fontosnak tartotta, és ezért hozta létre a „Székely Szabadművelődési Kerületet”. Ez és az iskola igazában csak úgy működhetett, ha múzeum és kutató intézet segíti azt. Azt hiszem, hogy jobb szervezeti keretet ma sem lehetne létrehozni, de az ún. „fordulat” éve (1949) áthúzta a terveket.

HEREPEI a felkérésre nem sokat gondolkozott, hiszen Keszthelyen elég nehéz körülmények között éltek, ezért már február 22-én írt levelében bizonyos feltételekkel elvállalta a megbízatást, és válaszát ezekkel a szavakkal zárta: „Nagy örömmel üdvözlöm tehát a bonyhádi székely múzeum gondolatának megérését és magvalósulás előtt való állását. Ajánlatodat köszönettel elfogadom...”¹²

1947. elejére megváltozott a helyzet, és ezt mutatja BALÁS Gábor febr. 13-án kelt levele:

„BODOR Györggyel, aki a telepítést intézte, megtárgyaltuk a felmerülő kérdéseket, és arra gondoltunk, hogy a levelezésünkben már régebben megpendített múzeum gondolata most aktuális lenne. Bonyhádön helyiségként... a szövetkezet házában néhány üresen álló szobája kínálkozik. A minisztériumban eljárva hajlandóságot tapasztaltunk arra, hogy az ottani telepések részére múzeum létesítését lehetővé tegyék. A TELEKI Pál Intézetben is igen érdeklődtek a telepések iránt, és hajlandók lennének népkutatási központot a helyszínen kijelölni.”¹³

A körülmények megváltozásának egyik tényezője lehetett, hogy 1947. február 10. aláírták a Párizsi békét, és a Trianoni határok megmevedtek. A visszatérés lehetősége csökkent illetve megszűnt. Feltétlenül elősegítette a megoldást ORTUTAY Gyula, akinek akadémiai székfoglalója:

A mai magyar belső vándorlás és a néprajzi kutatás, mely 1947-ben meg is jelent.¹⁴ Mint vállalás- és közoktatástügyi miniszter (1947-1950) a kutatás tárgyául első helyen a bukovinai székeleyeket emelte ki, és az áttelepültekkel kapcsolatban megállapította: „Ezt a munkát feltétlenül el kell végezni, hacsak nem vagyunk végtelenül közömbösebbek saját népünk, etnikai strukturánk, paraszti műveltségünk alakulása iránt.” A kutatás legfelső irányításában a Magyar Tudományos Akadémiára gondolt, de különösen a múzeumoknak szánt nagy szerepet, és a „...közponzilag megszervezett, szakemberek által irányított intézmények mellett még valósággal a társadalmat is megmozgató intézkedésekre is lesz szükségünk, hogy... a külső munkatársak, műkedvelők, levelezők, gyűjtők serege is mellénk álljon.”¹⁵ Ebben az elgondolásba a bonyhádi Székely Múzeum terve nagyon jól beleillett.

1947. március 5-én a Völgységi Telepek Központi Szövetkezetének bonyhádi székházában a Székely Múzeum és a Székely Táj- és Népkutató Intézet megalapítását a következők határozták el: dr. PÁKAY Zsolt min. osztálytanácsos, dr. RADNÓTI Aladár a Közgyűjtemények Országos felügyelőjének állandó helyettese, HEREPEI János múzeumigazgató. A VTKSz. választmánya által kiküldött Múzeumi Bizottság: FÖLDI István, KISSVÁRDAY Gyula, dr. id. TÖRÖK Pál, dr. BODOR György, LÁSZLÓ Antal, VASS Gyula, KOVÁCSI Pál szabadművelődési felügyelő és helyettese SZÁKÁCS Antal. Meghívott vendégek: ÉRMÉNYI János bonyhádi főjegyző, DOMOKOS István bonyhádvarasdi, BARABÁS Gáspár cikói, CSOBOTH Gáspár vérmádi, RÓZSA Lajos tabódi székely telepes bírák.

A VTKSz. kiküldött Múzeumi Bizottsága egyhangúan kimondja, hogy „Székely Múzeum Egyletté” alakul át. Az egylet alapszabályainak az erre vonatkozó hatósági előírások megtartásával való előkészítésére HEREPEI János múzeumigazgató urat kéri fel.

„A magát ily módon megalakultnak kimondó Múzeum Egylet kéri a Kultuszminisztérium jelenlevő képviselőit, hogy a Miniszter úr-

nak tegeyen előterjesztést HERAPEI János úrnak és altisztjének Bonyhádra való áthelyezésére. Kéri azt is, hogy őt a Bonyhádi Székely Múzeum, valamint a Bonyhádi Táj- és Népkutató Intézet megszervezésével és vezetésével bízta meg.

A maguk részéről felajánlják az intézmény elhelyezésére szolgáló helyiségeket díjmentesen. „Felajánljuk az összes dologi kiadások fedezését, így a helyiségek fűtését, világítását és takarítását.”

A megüresedett német házak közül az Országos Földhivatal az igazgatónak egy két, az altisztnek (BARABÁS Jenő) egyszobás házat, kisebb huzavona után kiutalt. A VKM pedig gondoskodott az áthelyezésről. Így a munka, igaz sok nehézséggel, megindulhatott. A Múzeum Egyesület első közgyűlését 1947. augusztus 8-án Tevelen (Tolna m.) tartotta, melyen az alapszabályokat elfogadták. A működési területe első sorban a Völgységi-járás, de az egész ország, ahol „letelepedett székelyek és csángók élnek”.

„Az Egyesület feladata:

A székelység és csángóság múlt és jelenbeli életének s lelkületének, továbbá környezetének és körülményeinek tüzetes megismerése s közkinccsé tétele, hasonlóképpen az új életlehetőségek közé szakadt székelyek és csángótörzsek ősi műveltségének megőrzése és fejlesztése érdekében feladatául választotta a körébe tartozó szellemi és tárgyi adatoknak módszeres alapon való gyűjtését, feldolgozását és az eredmények hozzáférhetővé tételét, valamint közműveltségük gyarapítását.”

A továbbiakban a belső szervezet, a különböző tagsági fokozatokat és a működés szervezetét mutatja be. Maga az intézmény három részre tagozódott: 1. Múzeum, 2. Táj- és Népkutató Intézet, 3. Közművelődési Csoport. A Közgyűlés által megvitatott és elfogadott alapszabályokat a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz terjesztették fel, hogy azt jóváhagyásra a Magyar belügyminisztériumhoz juttassa el.

Az első közgyűlésen megválasztották az Egyesület rendes tagjait, akiknek száma legfeljebb 24, de legkevesebb 15 helyet be kell tölteni.

1. Dr. BODOR György, 2. BOGNOCZKI Géza ref. lelkész Hidas, 3. DANCS Pál tanár Tevel, 4. ELEKES Dénes r. kat. plébános Kalaznó, 5. FAZAKAS Ede ny. tanító Bátaszék, 6. FÖLDI István igazgató-tanár Tevel, 7. HADIKFALVI István igazgató ellenőr Majos, 8. KIS-VÁRDAY Gyula igazgató Vémend, 9. KONCSAG Sándor igazgató Lengyel, 10. Dr. KONCZ István ügyvéd Bonyhád, 11. KOVÁCS Pál tanácsos, szabadművelődési felügyelő Bonyhád, 12. MIKLÓS Gergely tanfelügyelő Szekszárd, 13. Dr. NÉMETH Kálmán esperes-plébános Bátaszék, 14. Dr. PUSKÁS Ödön törvénytisztelő jegyző Bonyhád, 15. SEBESTYÉN Antal főesperes-plébános, pápai kamarás Kisdorog, 16. SZAKÁCS Antal szabadművelődési felügyelő helyettes Bonyhád, 17. SZÓTS Gergely ált. iskolai tanító Bonyhád, 18. Dr. TÖRÖK Pál ügyvéd Kakas, 19. TÖRÖK A. Pál szövetkezeti igazgató Kakas, 20. VASS Gyula tanár Tevel, 21. Dr. BALÁS Gábor székesfővárosi tisztifőügyész-helyettes Bp. - 2 évre meghívott tagok: 1. BARABÁS Gáspár bírósági tanácsos, tevel gazda Hadikfalva részéről, 2. CSINGÁR István tevel gazda Szárász a moldvaiak részéről, 3. MOLNÁR József tevel gazda, ellenőr Kakas Andrásfalva részéről, 4. SÁNTHA Menyhért tevel gazda Majos Istensegítség részéről, 5. SZÉKELY Albert tevel gazda Bátaszék Józseffalva részéről.

Egyesületi tiszteleti tagok:

1. Dr. BARABÁS Andor ny. főispán Diósd, 2. Dr. BODOR Antal egyetemi rt. tanár Bp., 3. DEMETER Béla ny. koll. igazgató Kakas, 4. Dr. Tusnádi ÉLTHES Gyula egyetemi rk. tanár Bp., 5. FARKAS Ferenc Országos Szövetkezeti Hitelintézet elnöke Bp., 6. Dr. GELEI József egyetemi ny. r. tanár Szeged, 7. GYALLAY-PAP Domokos író Bp., 8. Dr. GYULAI Zoltán egyetemi ny. r. tanár Bp., 9. Dr. HAMAR Sámuel pü. igazgató Szeged, 10. Dr. KERESZTES Ede ügyvéd Bp., 11. KISS István törvénytisztelő bíró Bp., 12. KODÁLY Zoltán zenetudós Bp., 13. Dr. MIKÓ Tibor miniszteri tanácsos Bp., 14. dr. PARÁDI Jenő ny. miniszteri osztályfőnök Bp., 15. Dr. ROSKA Márton egyetemi ny. r. tanár Szeged, 16. Dr. SZILÁGYI László mi-

niszteri tanácsos Bp., 17. TAMÁSI Áron író Bp., 18. VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár Bp., 19. VERESS Péter honvédelmi miniszter Bp.

A fenti névsort úgy igyekezett összeállítani, hogy a rendes tagok a környékről kerüljenek ki, míg a tiszteleti tagok döntő többségükben székel, erdélyi származásúak legyenek, akik a felőbb támogatást tudják megszerezni.

Tulajdonképpen csak az 1948. és az 1949. évet számíthatjuk olyan teljes évnék, amikor a nagyon sanyarú körülmények között, de mégis fenn lehetett tartani a Székely Múzeum Egyesület működését. Erről a két évről készített HERPEI János részletes jelentést, mely nemcsak eredményeket, hanem azokat a hallatlan nagy nehézségeket is mutatta, mellyel az egyszemélyes múzeumnak meg kellett küzdenie, hiszen a nagy családossal hivatalsegéd kénytelen volt olyan munka után nézni, melyből meg tudtak élni. Így minden munkát magának HERPEI Jánosnak kellett végeznie. A helyzet még csak súlyosbodott, „amikor a múzeumunkat létrehívó testület ugyancsak anyagi természetű okok miatt hosszas huzavona után kénytelen volt kimondani működésének megszüntetését. Ezzel elvesztve lábunk alól az elhelyezés és a dologi kiadások fedezetének biztosítására szolgáló anyagi bázist”.¹⁶ A nehéz helyzetet mi sem mutatja jobban, a teljes évi bevétel 2 500 (kétezeröttszáz) forintot tett ki, melyet teljes egészében ki is fizettek lakbérre, fűtésre, világításra, irodaszerekre, postára és mindössze 300 ft. maradt gyűjtemény-gyarártásra. Az új életformát kialakító kifosztott telepések nem voltak hajlandók megválni a nagyon kevéske megmaradt emlékeiktől. Ezért a könyv és levéltári anyag gyarapodott távolabbi ajándékokkal, de aránytalanul kevesebb tárgyat sikerült megszerezni.

Az utolsó, 1949. év súlyos nehézségeit és helyben való topogását legjobban jellemzik azok a sorok, melyek HERPEI éves jelentésében olvashatók: „1949. évi kiadásaink legnagyobb és legerheesebb tételét a lakbér összege teszi. Nagyságban utána a postaköltség következik, bizonyoságul annak a körülménynek, hogy a jövedel-

münket képező támogatások növelésére minden tőlünk telhetőt igyekeztünk megtenni. Öröndetes tényképpen kell már megállapítanunk, hogy anyagi küzdelmeink ellenére gyűjteménygyarártásra több mint kétszer annyi összeget áldozhatunk, mint a megelőző esztendőben. Igaz, hogy e többletkiadást a fűtésre és irodaszerekre fordítandó összegeken kellett megtakarítanunk.”¹⁷ Ebben az évben magam is jártam a bonyhádi Székely Múzeumban, és bizonyíthatom azt az ember-telen küzdelmet, melyet HERPEI János végzett az intézmény megmaradásáért.

1949. 13. törvényerejű rendelet kimondta valamennyi múzeum államosítását. HERPEI abban reménykedett, hogy ez megkönnyíti helyzetét, hiszen maga állami státusban volt korábban is. Ekkor alakult meg a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (NMOK), melynek elnökévé ORTUTAY Gyulát nevezték ki, aki elmondta nekem, hogy a bonyhádi Székely Múzeumot kénytelen megszüntetni, mert Románia tiltakozott működése ellen, mondván, hogy székel-lyek csak az ő határai között laknak. Így az az OTRUTAY Gyula, aki a migráció néprajzi kutatását kívánta középpontba állítani, annak egyik szervét, a bonyhádi Székely Múzeumot, kényte-len volt 1950-ben megszüntetni:

„A Vallás- és Közköztatásügyi Minisztérium f. hó 10-én kelt. ...rendelete alapján a bonyhádi székely múzeumegyesület további működését azonnali hatállyal megszüntetem. A székely múzeumegyesület tulajdonképpen jogi értelemben nem is volt múzeum. Működését az alapítólevél jóváhagyásra való beterjesztésekor, a jóváhagyás reményében ténylegesen megkezdte ...rendelet szerint nem volt jóváhagyható, tehát létre se jött.”

A megszüntetés indoklása bizonyos mértékig sántított, mert minden további nélkül lehetett volna államosítani. Ami pedig a jóváhagyásra való hivatkozást illeti: nagyon nehezen képzelhető el, hogy magasan képzett, nagy gyakorlattal rendelkező ügyvédek, bírák, minisztériumi tisztviselők a jelzett törvénytelenséget ne vették volna észre, így ezt mindenképpen a kívülről jövő nyomásnak lehet tekinteni.

A bonyhádi Székely Múzeum Egyesület alapszabályainak 20. §. rendelkezett:

„Megszűnés esetében, közvetlen utód hiányában, értékeinek, gyűjteményeinek és ügykezelési anyagának nem székely és nem csángó vonatkozású részét a felszámoló a szekszárdi Tolna vármegyei Múzeumnak kell örökletétképpen átadni, a múzeum egyéb javait, tárgyait, könyvtárát, felszerelési és berendezési anyagát kezelésre és gondozásra egy újabb székely Múzeum létesülési egyszerű letétképpen a Magyar Nemzeti Múzeumba, vagy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba, vagy a székely telepések lakhelyéhez közel eső valamelyik élet erős múzeumba kell elhelyezniük. A felszámolók egyidejűleg kötelesek megnevezni azokat a természetes, vagy jogi személyeket is, akik az esetleges új székely múzeumnak való átengedéséről rendelkezhetnek.”

Az átadás-átvétel kérdéséről az intézményt megszüntető rendelet nagyon pontosan megírta, de az nem volt minden vonatkozásban megegyező az alapszabállyal:

„...a bonyhádi székely múzeumegyesület műzeális anyaga a szekszárdi múzeumba, a szépirodalmi könyvei a Tolna vármegye levéltárába szállítandó, és a vármegye kezelésébe adandó. Természetesen az egyesület tárgyainak átadás-átvételéről jegyzőkönyvet kell felvenni.”¹⁸

Az átadás-átvétel 1950 június 25-én megtörtént. Dr. NOVÁK József, a szekszárdi múzeum igazgatója vette át HERPEI Jánostól és ezzel megszűnt a Bonyhádi Székely Múzeum.

BODOR György, aki a Székely Múzeum megalapításának egyik kezdeményezője volt, annak felosztásáról értesülve egy magán levélben többek között ezeket írta 1950. július 5-én:

„Leveledet, aminek mottója lehetett volna 'fuiumus' Küngösre (Csajág Veszprém m.) küldték utánam... Nyugodt lelkiismerettel mondom... nem láttam előre a későbbi fejleményeket. A székelyek homogén letelepítését sem a hatóságok támogatásával, inkább annak ellenére hajtottam végre. Ez volt a helyzet a földműves szövetségi hálózat és a Völgységi megszervezésnél és a teveli iskola megnyitásánál is. Szent meggyő-

ződésém volt akkor, hogy néhányunk akaratareje a múzeum fejlődését is biztosítani fogja. Más-képp történt. 948 tavaszán ismertem fel a fejlődés irányát, a jelentkező új erők jelentőségét, súlyát. Levontam a felismerés konzekvenciáit első-sorban szövetkezeti téren. És nem lepett meg, ami azután szükségszerűen folytatódott: a szabadművelődéssel, Tevellel, és most utolsónak a múzeummal” (kézirásos magánlevél).

Így tehát az a széleskörű, jól átgondolt szervezet, mely a bukovinai székelyek és a hozzájuk kapcsolódó más székely töredékek gazdasági, szellemi megmaradását kívánta szolgálni, megsemmisült, de néprajzi vizsgálatuk tovább folytatódott, sőt közülük nőttek ki olyanok, akik történetükkel, népi műveltségükkel foglalkoztak. Feltétlenül szükséges lenne egy olyan bibliográfia összegyűjtése és kiadása, mely 1945-től a bukovinai székelyekről írtakat pontosan összefoglalná, és a további kutatást elősegítené.

HEREPEI János életének további útját megírtam, de érdemes lenne valakinek azokkal is foglalkozni, és emléküket megörökíteni, akiket a fentiekben megemlítettem. BODOR Györgyről tudjuk, hogy „Külpolitikai érdekek veszélyeztetése” miatt letartóztatták (1962), és három és fél évi börtönre ítélték; közkegyelemmel szabadult 1963-ban.¹⁹ A bukovinai székelyek megkíséreltek újabb és újabb szervezeteket létrehozni, de ez már történetüknek egy más szakasza.

Jegyzet

1. HERPEI János: A Házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez. Bp. 1988. Sajtó alá rendezte: BALASSA Iván, HERNER János, KESERŐ Bálint. Akadémiai Kiadó.
2. ÖSY-ÖBERDING József: A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon. Agrártörténeti Szemle 1967: 183-194.
3. ÖSY-ÖBERDING i. m. 188.
4. L. még BELÉNYESY Márta: Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél Bp. 1958; SEBESTYÉN Ádám: A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig. Szekszárd 1972; KÓSA László: Magyar Néprajzi Lexikon 1: 384. Bp. 1977.
5. ME. 6394/1945.
6. 178/1945. sz.
7. 66/1946. sz.
8. 66/1946. sz. 1946. május 23.
9. 160/1945. sz.
10. 90/1947. sz.
11. 26/1947. sz.
12. 26/1947. sz.

13. 29/1947. sz.
 14. Két előadás. Bp. 1947.
 15. Etnographia LVIII/1947/287.
 16. 453/1948. sz.
 17. 308/1949. sz.
 18. MOK. 6247/1950. sz.
 19. Magyar Életrajzi Lexikon III, 87. Bp. 1981 Akadémiai Kiadó.

**Muzeul Secuiesc din Bonyhád
 (R. Ungară, jud. Tolna),
 1947-1950 (Contribuții la
 istoria postbelică a Muzeului
 Național Secuiesc)**
 (Rezumat)

Muzeul Secuiesc din Bonyhád a fost întemeiat în cadrul unui program bine gândit. György BODOR care s-a născut la Tg. Secuiesc, a jucat un rol deosebit de important deja la colonizarea secuilor din ținutul Völgység (jud. Tolna, R. Ungară). BODOR pune bazele unei societăți economice, întemeiază școli și o asociație culturală, muzeul ar trebui să servească și el educația culturală a celor nou stabiliți. Secuții de aici constituie un fragment al grupului secuiesc din Bucovina, descendenți în mare parte ai celor refugiați în 1764, după măcelul de lângă Ciceu, când secuții au încercat să protesteze împotriva constituirii regimentelor de grăniceri (v. și lucrarea lui János SZÓCS, din acest volum). Refugiații care nu au vrut să se întoarcă după aplanarea conflictului, au fost colonizați de către contele András HADIK în sate bucovinene din zona Siretului. La începutul celui de-al doilea război mondial majoritatea acestora sunt transmutați în Voivodina, în locul sârbilor refugiați sau alungați de aici. La sfârșitul războiului mulți vor cădea victimă răzburării sârbilor întorși, cu toate că ei nu sunt de vină de cele întâmplate. Cei scăpați, ajunși din nou pe drumuri, sunt dirijați spre satele șvabilor refugiați, sau deportați din Völgység. BODOR ia legătura cu János HERPEI care trăiește în acel timp la Keszthely, și acesta acceptă să devină director al noului muzeu, cu toate că i se oferă aceeași funcție la încă trei muzee: Szekszárd, Balassagyarmat, Székesfehérvár. Își argumentează opțiunea prin faptul că vrea să servească în continuare secuimea. În România, în secuimea propriu-

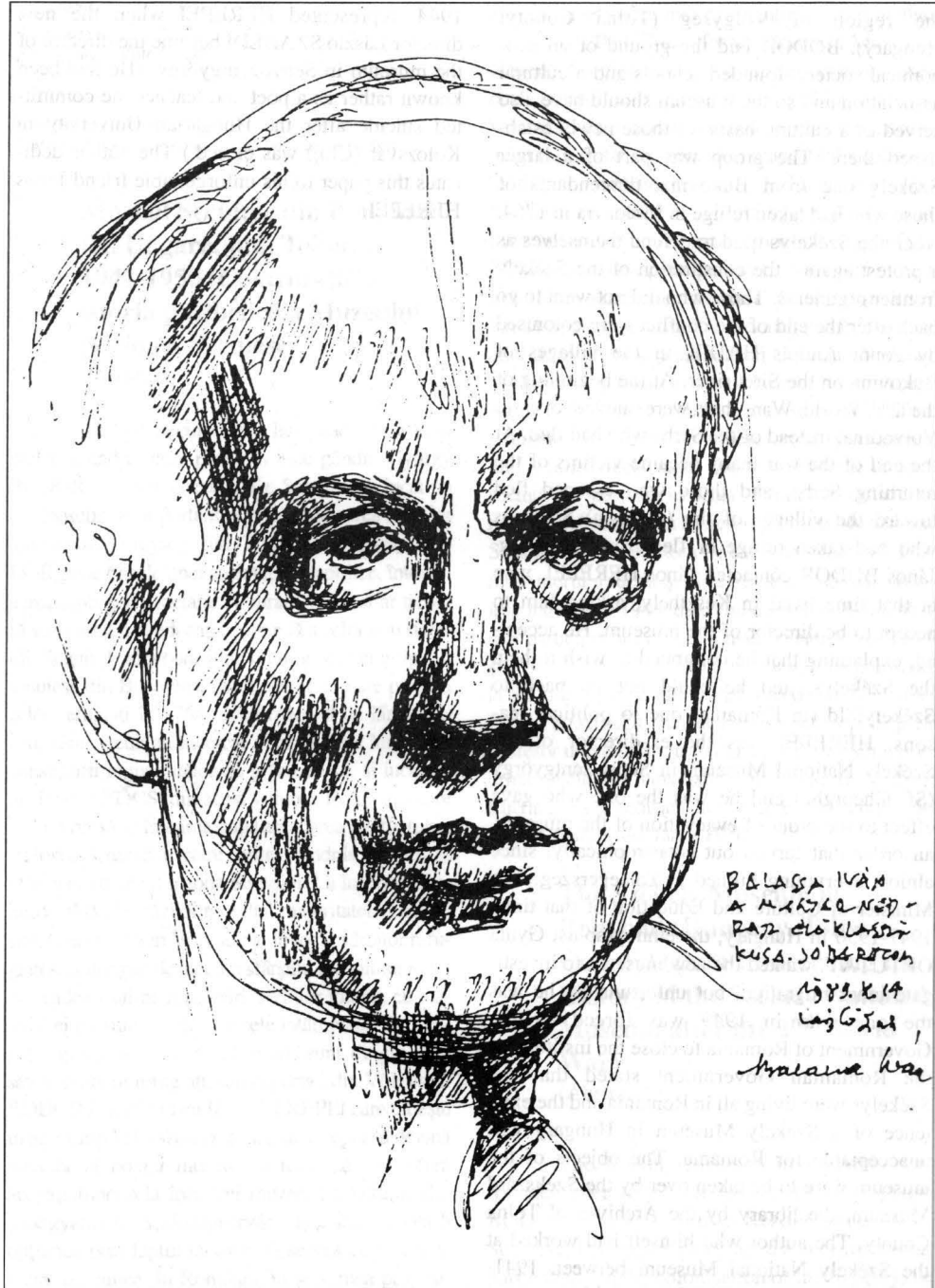
zisă crede că nu se mai poate întoarce, din motive politice: HERPEI este fostul director al Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, cel care a executat ordinul de evacuare a materialelor cele mai valoroase ale muzeului, evacuare cu un deznodământ catastrofal - se pare că aproape totul s-a distrus în timpul bombardamentului de la Zalaegerszeg. Ministrul de atunci (1947-1950) al Cultelor și al Învățământului din Ungaria, etnograful Gyula ORTUTAY ar vedea principala sarcină a noului muzeu în cercetarea migrației interioare, dar el însuși va trebui să desființeze instituția naționalizată în 1949, în anul următor, ca și președinte al Centrului Național al Muzeelor și Monumentelor Istorice, în urma presiunilor guvernului român care susține că în afara granițelor României nu trăiesc secuii, și existența unui Muzeu Secuiesc în Ungaria constituie în consecință un gest de iredentă. Fondul muzeistic al muzeului desființat va fi preluat de către Muzeul din Szekszárd, iar biblioteca de către Arhivele jud. Tolna. Autorul a lucrat și el la Muzeul Național Secuiesc între 1941-1944, dar fiind chemat pe front, nu a mai participat la evacuarea materialelor, iar în 1945 și 1947, în timpul predării muzeului, l-a reprezentat la Sf. Gheorghe pe HERPEI, față de noul director, László SZABÉDI, cunoscut mai mult ca poet și ca profesor universitar, cu soarta tragică - s-a sinucis în urma desființării universității maghiare de la Cluj. Lucrarea este dedicată în amintirea prietenului de neuitat al autorului János HERPEI.

**The Székely Museum in
 Bonyhád (Hungary, Tolna
 County) (Data Concerning the
 History of the Székely National
 Museum after the 2nd World
 War)**
 (Abstract)

The Székely Museum in Bonyhád was founded after very thorough reflections. György BODOR who was born in Kézdivásárhely (Tg. Secuiesc, Romania), had played a very important part already in the colonisation of the Székelys in

the region of Völgység (Tolna County, Hungary). BODOR laid the ground of an economical society, founded schools and a cultural association and so the museum should have also served as a cultural basis for those newly established there. The group was part of a larger Székely one from Bukovina, descendants of those who had taken refuge in Moldavia in 1764, when the Székelys tried to defend themselves as a protest against the constitution of the Székely frontier regiments. Those who did not want to go back after the end of the conflict were colonised by count András HADIK in the villages of Bukovina on the Siret river. At the beginning of the 2nd World War, they were moved over to Voivodina, instead of the Serbs who had fled. At the end of the war many became victims of the returning Serbs, and those who escaped fled toward the villages of the (German) Schwabs who had taken refuge or fled from Völgység. János BODOR contacted János HERPEI, who at that time lived in Keszthely, asking him to accept to be director of the museum. He accepted, explaining that he continued to wish to help the Székelys, and he could not go back to Székelyföld (in Romania) due to political reasons. HERPEI was the ex-director of the Székely National Museum in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) and he was the one who gave effect to the order of evacuation of the museum, an order that turned out catastrophically, since almost everything burned at Zalaegerszeg. The Minister of Culture and Education of that time, 1947-1950 in Hungary, the ethnographer Gyula ORTUTAY, wanted the new museum to investigate inner migration, but unfortunately he was the one who in 1949 was forced by the Government of Romania to close the institute, as the Romanian Government stated that the Székelys were living all in Romania and the existence of a Székely Museum in Hungary was unacceptable for Romania. The objects of the museum were to be taken over by the Szekszárd Museum, the library by the Archives of Tolna County. The author who himself had worked at the Székely National Museum between 1941-

1944, represented HERPEI when the new director László SZABÉDI became the director of the museum in Sepsiszentgyörgy. (He had been known rather as a poet and teacher; he committed suicide after the Hungarian University in Kolozsvár (Cluj) was closed.) The author dedicates this paper to his unforgettable friend János HERPEI.

BALASSA IVÁN
A MÁRKÓ-NEGY-
RÁZS ELŐKLASSZÍ-
KUSA. SÓBÁRTOC
1989. X. 14
László Gyula,
Molnár László